

วิเคราะห์แบบในการใช้เหตุผลจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องมัญญกุนทล A Analyze the Reasoning form in the Commentary on Madhakunthali

พระครูพิบูลย์พัฒนประสุต

Phrakhrupiboonpatthanaprasut

ทวิศักดิ์ ทองทิพย์

Taweesak Tongtip

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

E-mail: kumarny2527@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 30 ธันวาคม 2565

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 30 ธันวาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 30 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนาและวิเคราะห์การใช้เหตุผลในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทโดยวิเคราะห์จากการใช้เหตุผลจากธรรมบทเรื่องมัญญกุนทล ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า รูปแบบของการใช้เหตุผลทั่วไปนั้นมี 2 รูปแบบ คือ การใช้เหตุผลแบบนิรนัย และการใช้เหตุผลแบบอุปนัย ส่วนการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนามีทั้งการใช้เหตุผลแบบนิรนัยและแบบอุปนัย นอกจากนี้การใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนายังมีการใช้เหตุผลในระดับโลกียะและโลกุตระ การใช้เหตุผลในอรรถกถาธรรมบทเรื่องมัญญกุนทลเป็นการใช้เหตุผลแบบอุปนัยซึ่งหลักการใช้เหตุผลแบบอุปนัย เริ่มจากหลักความจริงเฉพาะอย่าง นำไปสู่หลักความจริงสากล หรือหาความจริงจากหน่วยย่อยไปหาหน่วยใหญ่ จากกลุ่มตัวอย่างบางกลุ่มเพื่อต้องการทราบภาพรวมของกลุ่มใหญ่ เช่น เราต้องการรู้ว่า “การร้องให้ถึงคนทั้งหมดที่ตายและถูกฝังศพไปแล้วจะไม่ทำให้คนตายฟื้นคืนชีพได้ จริงหรือไม่” จากการเฝ้าสังเกตเห็นการร้องให้ถึงคนตายที่ถูกฝังศพไปแล้วของคนจำนวนหนึ่ง ไม่ปรากฏเห็นว่าคนตายที่ถูกฝังศพไปแล้วฟื้นคืนชีพได้เลย เป็นการแสดงให้เห็นว่า “การร้องให้ถึงคนทั้งหมดที่ตายและถูกฝังศพไปแล้วจะไม่ทำให้คนตายฟื้นคืนชีพได้ เป็นเรื่องจริง”

คำสำคัญ: การใช้เหตุผล, ธรรมบท, อรรถกถา

ABSTRACT

This article aims to study the reasoning in Buddhism and to analyze the reasoning in the commentary on the Dhammapada by analyzing the reasoning from the Madhakunthali

Dhammapada. The results of the analytical study found that There are two general forms of reasoning: deductive reasoning and deductive reasoning. and inductive reasoning As for the reasoning in Buddhism, there are both deductive reasoning and inductive reasoning. In addition, reasoning in Buddhism also has reasoning at the level of world and world. The reasoning in the commentary on Madhakunthali is an inductive reasoning in which the principle of inductive reasoning It starts with a specific truth. leading to universal truth or finding the truth from small to large units from some sample groups to want to know the overview of large groups, for example, we want to know “Will the cry of all those who are dead and buried not bring the dead back to life?” It did not appear that the dead who had been buried had come back to life at all. to show that “Crying to all those who are dead and buried will not bring the dead back to life.”

Keywords: analyze, Reasoning, commentary

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีจุดเด่นในเรื่องเกี่ยวกับการมีเหตุมีผลหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุและผล เพราะการใช้เหตุผลเป็นลักษณะของการแสดงออกทางปัญญาที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ด้วยเหตุว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผลมากกว่าสัตว์ทั่วไป ซึ่งความมีเหตุผลนี้เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาตนสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นสังคมมนุษย์จึงพัฒนาและเจริญมากกว่าและไปไกลกว่าสัตว์ทั้งหลายบนแผ่นดินโลกนี้ ยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธศาสนาก็ได้ยืนยันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ และเมื่อฝึกฝนตนเองได้แล้วมนุษย์ก็จะเป็นสัตว์ประเสริฐยิ่งกว่าเทวดา เช่นพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์อรหันตสาวก ความ เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลและรู้จักการใช้เหตุผลนี้เอง เพลโตจึงได้กล่าวไว้ในเรื่องอุดมรัฐของเขาความตอนหนึ่งว่า “มีพลังรากฐานสามประการที่จูงใจคน คือพลังความปรารถนาหรือความอยาก จิตหรือกำลังขวัญ และเหตุผล แต่ละอย่างมีอยู่ในตัวคนทุกคนในขนาดจำนวนต่างๆ กันไป” (เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, มปป.:44) สังคมมนุษย์จะมีพลังอย่างนี้เป็นแรงจูงใจเสมอ แต่เขาก็ยอมรับว่าพลังความปรารถนามักจะมีมากกว่าพลังอื่น สำหรับพลังเหตุผลแม้จะมีน้อยกว่าพลังอื่นแต่ก็เป็นพลังสำคัญของคนชั้นปกครอง โดยที่เขาเรียกว่า “รูปชั้นสูงสุดของมนุษย์ภาพได้แก่บุคคลซึ่งความอยากและจิตอยู่ภายใต้ครอบงำของเหตุผล” (เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, มปป.:48)

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับการใช้เหตุผลกระจายอยู่หลายลักษณะ เช่น การใช้เหตุผลตอบปัญหาเรื่องกรรมเป็นอนัตตาอย่างไร แตกต่างจากกรรมของศาสนาพราหมณ์และเชนอย่างไร เมื่อพระพุทธศาสนาสอนว่าขั้น 5 เป็นอนัตตาแล้วใครเป็นคนรับผลกรรม (ม.อ.(ไทย) 4/90/102) การใช้เหตุผลในการถามตอบเกี่ยวกับขั้น 5 ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์แก้ปัญจวัคคีย์ ในอุปาสิทวาทสูตร พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาเรื่องกายกรรมและมโนกรรมอย่างไหนมีโทษมากกว่ากัน (ม.ม.(ไทย) 13/64/61) ในมหาตัมหาสังขยสูตร ทรงใช้เหตุผลในกระบวนการปฏิเสธสมุပ္บาท ตอบปัญหาเรื่องวิญญานแก้สาคติภิกษุ การแสดงธรรมตามแนวอริยสัจ 4 ที่มีลักษณะบอกเหตุและผล คือทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ และในคัมภีร์

กลาวัตุถุ มีการตอบปัญหาเรื่องบุคคล ชันธ 5 เป็นต้น ทั้งในแง่สมมติบัญญัติและปรมัตถบัญญัติ คัมภีร์นี้นักวิชาการทางพระพุทธศาสนายอมรับกันว่าเป็นคัมภีร์ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้เหตุผลอีกแบบหนึ่ง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการค้นหาความจริงและการศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการใช้เหตุผลในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องมัญญฎกคุณทลี เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจและการศึกษาตัวอย่างของการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนาต่อไป

2. การใช้เหตุผลทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า ความเป็นมาของการใช้เหตุผลเมื่อพิจารณาในแง่ของสังคมวิทยาก็เป็นที่ยอมรับกันว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (จันจัน ท่องประเสริฐ, 2538:15) มีความรู้สึกนึกคิด ชอบรู้ ชอบเห็น ผักใฝ่ในความมีเหตุผล การดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีวัฒนธรรมประเพณี มีภาษาใช้ติดต่อสื่อสาร กระทั่งมีการพัฒนาภาษามาเป็นเครื่องมือการใช้เหตุผล ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการเมืองของอริสโตเติลที่ว่า คนเป็นสัตว์ประเภทเดียวที่ได้รับความสามารถใช้เหตุผลและสื่อสารถึงกันได้ ธรรมชาติไม่ใช่สิ่งอ่อนไหวเรรวน ธรรมชาติไม่ทำอะไรโดยปราศจากจุดมุ่งหมาย คนได้รับพรวิเศษเหล่านี้ ทำให้สามารถคิดและแสดงออกในเรื่องความยุติธรรมและอยุติธรรม ความดีและเลว ทั้งสัญชาตญาณและเหตุผลประกอบกัน ทำให้คนสามารถสร้างระเบียบองค์การที่ซับซ้อนยิ่งๆ ขึ้นจากครอบครัวเป็นหมู่บ้าน และเป็นรัฐในที่สุด มนุษย์เป็นสัตว์เมืองที่มีธรรมชาติอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ การสื่อสารด้วยภาษาทำให้มนุษย์พิเศษกว่าสัตว์อื่น ภาษานี้เองทำให้มนุษย์เป็นสัตว์สังคม สังคมเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีธรรมชาติแห่งการใช้ภาษา และอริสโตเติล ก็ได้คิดระบบตรรกศาสตร์ด้วยการใช้ภาษาที่เรียกว่า ตรรกบท มาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความจริง ดังนั้น การใช้เหตุผลจึงเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่การดำเนินชีวิตธรรมดา ถึงระบบการศึกษาและการแสวงหาความจริง กระทั่งสมัยที่ปรัชญาเริ่มมีความเจริญรุ่งเรือง การใช้เหตุผลจึงมีการพัฒนาตัวเองจนกลายเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของวิชาปรัชญา ซึ่งเกิดระหว่างพุทธกาลหรือหลังพุทธกาลประมาณ 200-300 ปี เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการใช้เหตุผลและความเป็นมาของการใช้เหตุผลในสังคมทั่วไป ผู้เขียนเห็นว่าควรนำเสนอความหมายของคำว่า “เหตุผล” และการใช้เหตุผลในบริบททั่วไปดังนี้

1. ความหมาย

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของ “การใช้เหตุผล” ผ่านรากศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตว่า ตรรก, ตรรกะ(ตักก) (แบบ) เป็นคำนาม หมายถึง ความตรึก, ความคิด (สันสกฤตมาจาก ตรก, บาลีมาจาก ตก) และนำเอาคำว่า “วิทยา” มาต่อท้ายคำว่า “ตรรก” จึงเป็น ตรรกวิทยา(ถ้าต่อแบบภาษาบาลีเป็น ตกทกวิชา หรือ ตักกทกวิชา) เป็นคำนามหมายถึง ตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการคิดหาเหตุผลว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่ บางครั้งก็ใช้คำว่า ตรรกวิทยา แทน และตรงกับภาษาอังกฤษว่า Logic (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546:425) ศาสตราจารย์พิเศษ จันจัน ท่องประเสริฐ ให้ความหมายของ “การใช้เหตุผล”(ตรรก) คล้ายกับราชบัณฑิตยสถาน และได้้นำคำว่า “ศาสตร์” มาต่อท้าย “ตรรก” สมรสเป็น ตรรกศาสตร์(Logic) แล้วให้ความหมายว่า “ศาสตร์ว่าด้วยกฎแห่งความคิด(Science of Law of Thought)” และได้อธิบายความต่อไปว่า

บทนิยามนี้แม้ว่าจะให้ร่องรอยคุณลักษณะสามัญของวิชาตรรกศาสตร์อยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่แน่นอนนัก เพราะความคิดเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่นักจิตวิทยาศึกษาอยู่ และกระบวนการทางจิตนี้ก็ไม่ใช่วัตถุประสงค์ของนักตรรกศาสตร์ที่จะศึกษา อีกทั้งความคิดของคนในการดำเนินชีวิตประจำวันก็ไม่จำเป็นต้องใช้เหตุผลเสมอไป อีกความหมายหนึ่ง ตรรกศาสตร์เป็นศาสตร์ว่าด้วยการให้เหตุผล การให้เหตุผลเป็นการคิดที่ก่อให้เกิดบทสรุปซึ่งได้มาจากสถานบทหรือข้อตั้ง หรือข้ออ้าง หรือข้อเสนอ(Premises) นักตรรกศาสตร์จะเกี่ยวข้องเฉพาะกับความถูกต้องแห่งกระบวนการที่สำเร็จเรียบร้อยแล้วเท่านั้น (จ้านงค์ ทองประเสริฐ, 2538:7) จะเห็นได้ว่าความหมายของตรรกะที่ศาสตราจารย์พิเศษจ้านงค์ ทองประเสริฐ ให้ไว้นี้ก็ยังเป็นเรื่องของกระบวนการคิดตามกฎเกณฑ์ ซึ่งความหมายนี้เกี่ยวโยงไปถึงวิชาจิตวิทยา แต่เส้นแบ่งของตรรกะอยู่ที่ความถูกต้องแห่งกระบวนการคิดที่ได้ข้อสรุปเรียบร้อยแล้วเท่านั้น จะไม่สนใจกระบวนการคิดที่เป็นจิตสำนึกหรือจิตใต้สำนึกเหมือนจิตวิทยา

จากที่กล่าวมาจึงพอสรุปความหมายของการใช้เหตุผลได้ว่า การใช้เหตุผล หมายถึง การคิดที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ การตรึงตรองอย่างมีเหตุผลเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งของวิชาปรัชญาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ที่แท้จริง

2. รูปแบบวิธีการใช้เหตุผล

รูปแบบวิธีการใช้เหตุผลคือขั้นตอนปฏิบัติการในการใช้เหตุผลด้วยการดำเนินตามกฎระเบียบของรูปแบบการใช้เหตุผลแต่ละอย่างให้ถูกต้อง ว่ารูปแบบของการใช้เหตุผลมี 2 อย่างคือ

1) การใช้เหตุผลแบบนิรนัย การใช้เหตุผลแบบนิรนัย คือ การใช้เหตุผลแบบอ้างหลัก (Universal Principle) โดยเริ่มจากหลักความจริงสากลนำไปสู่หลักความจริงเฉพาะอย่าง (Particular principle) (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2550: 19) เช่น ตามหลักความจริงมีว่า “มนุษย์ทุกคนต้องตาย” ข้อความนี้เป็นข้อความหลักหรือเป็นข้อความสากลที่ทุกคนทราบดี เมื่อพิจารณาไปหาส่วนย่อยคือมนุษย์แต่ละคนอีก เช่น นาย ก. เป็นมนุษย์ ดังนั้น นาย ก. ต้องตาย ซึ่งทำให้เราทราบชัดขึ้นมาทันทีว่า นาย ก. เป็นส่วนย่อยของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนต้องตาย เป็นความจริงแบบสากลที่เราารู้อยู่แล้ว และนาย ก. เป็นส่วนย่อยของมนุษย์ นาย ก. จึงต้องตาย

วิธีการนิรนัย คือ การพิสูจน์ความเชื่ออันหนึ่ง โดยอาศัยความเชื่อเดิมที่มีอยู่หรือที่ยอมรับหรือที่สมมติเป็นจุดตั้งต้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การนิรนัยคือการโยงหรือการสืบต่อความคิด ถ้าเรารู้อะไรบางอย่างแล้วเราสามารถสืบรู้อะไรอีกบางอย่างโดยไม่อาศัยอะไรอื่นอีกนอกจากสิ่งที่เรารู้ก่อน นั่นคือเรารู้ความจริงใหม่โดยวิธีนิรนัย ในการนิรนัยแต่ละครั้งจะต้องมีสองส่วนเสมอ คือ หนึ่ง ส่วนที่เป็นข้อความที่เราทราบว่าเป็นจริง สอง ส่วนที่เราสรุปออกมาได้จากส่วนแรก อันแรกเรียกว่า ข้อฐาน(premise) เพราะเป็นที่ตั้งต้นจะยืนยัน อันหลังเรียกว่าข้อสรุป(conclusion)

2) การใช้เหตุผลแบบอุปนัย คือ การใช้เหตุผลแบบนำเข้าสู่หลักหรือหาหลัก โดยเริ่มจากหลักความจริงเฉพาะอย่างๆ นำเข้าสู่หลักความจริงสากล (สิทธิ บุตรอิน, 2522:5-6) หรือหาความจริงจากจุดเล็กไปหาจุดใหญ่ จากหน่วยย่อยไปหาหน่วยใหญ่ จากกลุ่มตัวอย่างบางกลุ่มเพื่อต้องการทราบภาพรวมของกลุ่มใหญ่ เช่น เราต้องการรู้ว่า วัวทุกตัวเป็นสัตว์ก้นน้ำจริงหรือ เราจึงไปสังเกตดูวัวฝูงหนึ่งซึ่งกำลังเดินข้ามแม่น้ำ

ปรากฏว่า วัวแต่ละตัวเมื่อจะข้ามน้ำ มันจะรีบกระโดดบ้าง วิ่งบ้าง พร้อมทั้งชูหางขึ้นซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า มันกลัวน้ำ

วิธีการอุปนัยนั้นเป็นการสรุปความจริงสากลโดยอาศัยความจริงเฉพาะที่ได้จากประสบการณ์ กล่าวคือจากการที่ารู้ลักษณะบางอย่างเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะหลายๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน จึงสรุปว่า ลักษณะซึ่งบรรดาสิ่งทั้งหลายมีอยู่ร่วมกันนี้เป็นความจริงของ “ประเภท” ด้วย คือเป็นความจริงสากล เช่น มะนาวต้นนี้เปรี้ยว อันนี้เป็นความรู้สากลหรือความจริงสากลที่ทุกคนทราบดี การที่เรารู้อย่างนี้ได้ก็เพราะเกิดจากเราเคยชิมมะนาวลูกหนึ่งมาแล้ว ไม่จำเป็นต้องชิมทั้งต้นก็รู้ได้ว่ามันเปรี้ยว หรือ คนไทยอีสานพูดภาษาอีสาน ข้อความนี้เป็นความจริงสากลที่เราทราบกัน ไม่ต้องไปถามคนไทยอีสานทั้งหมดก็สามารถรู้ได้ เพราะเพื่อนบ้านเราในซอยเดียวกันอยู่จังหวัดชัยภูมิ เขาพูดภาษาอีสาน อันนี้เราก็สามารถโยงได้ว่า คนไทยอีสานทุกคนพูดภาษาอีสาน วิธีการแบบอุปนัยเป็นวิธีการที่สรุปบางส่วนไปสู่สากล ชาวโลกได้รู้สิ่งต่างๆ และมีความเจริญก้าวหน้ามาจนถึงทุกวันนี้ก็เพราะวิธีการแบบอุปนัยนี้ นั่นคือวิธีอุปนัยเป็นหัวใจของวิทยาศาสตร์

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่าเมื่อเราต้องการค้นหาความจริงและเลือกวิธีการใช้เหตุผลรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่เราเชื่อมั่นว่าเป็นรูปแบบที่ใช้แสวงหาความจริงได้แน่นอนและน่าเชื่อถือ เราก็ใช้วิธีการนั้นและดำเนินไปตามขั้นตอนของวิธีการนั้น เช่น เราเลือกวิธีการใช้เหตุผลแบบนิรนัย เราก็ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนของนิรนัยเพื่อค้นหาความจริงหรือหาความรู้เป็นต้น

3. การใช้เหตุผลในพุทธศาสนา

จากการยอมรับกันว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุและผล หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าสามารถพิสูจน์ความจริงได้ด้วยการประพจน์ปฏิบัติและจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า การใช้เหตุผลของพระพุทธเจ้า 2 ลักษณะ คือ 1) การใช้เหตุผลในการค้นหาความจริง ซึ่งการใช้เหตุผลช่วงนี้ถือว่าเป็นเหตุผลแบบโลกียปัญญา เป็นเหตุผลที่เจ้าชายสิทธัตถะยังมีกิเลสอยู่ ยังไม่หมดความสงสัย 2) การใช้เหตุผลหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้หลุดพ้นจากกิเลสแล้ว เรียกว่าเป็นเหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา ความสงสัยของพระพุทธองค์สิ้นไปแล้ว ดังนั้น ในที่นี้จะแบ่งการใช้เหตุผลในระบบความคิด ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การใช้เหตุผลแบบโลกียปัญญา และการใช้เหตุผลแบบ โลกุตตรปัญญา

1. การใช้เหตุผลแบบโลกียปัญญา การใช้เหตุผลนี้มีร่องรอยการใช้มาตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ โดยเจ้าชายได้ทรงสดับปาฐะของพระนางกิสสาโคตมีแล้วทรงดำริว่า “พระนางกิสสาโคตมีนี้ตรัสอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของปชชาติ ดูเห็นอรรถภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้” จากนั้น พระโศภิตีตรัสดำริต่อไปว่า เมื่อไฟคือธรรมาดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโมหะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อความเร่าร้อนคือกิเลสทั้งปวงมีมานะและทิฏฐิเป็นต้น ดับแล้วขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ พระนางให้เราได้ฟังคำที่ดี ความจริงเรากำลังเที่ยวแสวงหานิพพานอยู่ เราควรที่จะทิ้งฆราวาสออกไปบวชและแสวงหานิพพานเสียวันนี้ทีเดียว (ขุ.ชา.อ.(ไทย) 1/91-92.) นอกจากนี้ยังปรากฏการคิดเชิงเหตุผลหลายแห่ง เช่น ในโพธิราชกุมารสูตร พระพุทธเจ้าได้สนทนากับโพธิราชกุมารในเชิงเหตุผลเกี่ยวกับการแสวงหาความจริงสูงสุดคือพระนิพพาน ซึ่งโพธิราชกุมารได้กราบทูลว่า “บุคคลจะไม่ประสบความสำเร็จด้วยความสุขแต่บุคคลจะประสบ

ความสุขด้วยความทุกข์เท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์ทรงเคยมีแนวคิดเช่นนี้เหมือนกัน ดังนั้นพระองค์จึงได้ออกผนวชตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มแน่น แข็งแรง มีเกศาดำสนิท อยู่ในปฐมวัย เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาไม่ทรงปรารถนาจะให้ผนวช มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงอยู่ จึงโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาฬหสี ออกจากวังบวชเป็นบรรพชิต ได้เข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตร เพื่อประพจน์พิพจน์ธรรม (ม.ม. (ไทย) 13/326-327) ข้อความที่ว่า บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข แต่จะประสบความสุขได้ด้วย ความทุกข์เท่านั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของการใช้เหตุผลหรือตรรกะแล้ว โพธิราชกุมารน่าจะได้รับแนวคิดนี้มาจากนิครนถ์ หรือศาสนาเซน เพราะเซนเน้นการบำเพ็ญตบะ การทรมานร่างกาย ให้ได้รับทุกข์อย่างแสนสาหัส จึงจะสามารถหลุดพ้นได้ การมีความคิดที่จำกัดว่า จะต้องบำเพ็ญตบะเท่านั้นจึงจะประสบความสุขได้ นับว่าเป็นการใช้เหตุผลที่สุดโต่งไปอีกด้านหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงยอมรับว่า เคยมีแนวคิดอย่างนี้เหมือนกัน เมื่อนำแนวคิดนี้มาเป็นฐานในการแสวงหาความจริงจนกระทั่งนำไปสู่การทรมานตนอย่างอุกฤษฏ์ จนเกือบเอาชีวิตไม่รอดก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ พระองค์จึงเปลี่ยนแนวคิดใหม่

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความคิดเชิงเหตุผลที่ผิดทาง ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญทุกกรกิริยานานถึง 6 ปี ต่อเมื่อเปลี่ยนแนวคิดแบบใหม่ หรือใช้เหตุผลแบบใหม่ คือ บุคคลสามารถประสบความสุขด้วยความสุขก็ได้ ดังนั้น พระองค์จึงได้สอนให้สาวกเว้นจากอัตตกลิณณานุโยคเป็นสิ่งแรก เพื่อลดความเน้นซึ้งในการบรรลุนิพพาน และด้วยวิธีการปฏิบัติแบบพระองค์นี้เป็นการสวนกระแสแนวคิดของเซนและพราหมณ์หลายสำนัก ทำให้พระพุทธองค์ถูกต่อต้าน แม้กระทั่งปัญจวัคคีย์เองก็ต่อต้าน แสดงให้เห็นว่าการคิดแบบเซน หรือการใช้เหตุผลแบบนี้มีแพร่หลายมากทีเดียวแต่ในที่สุดด้วยเหตุผลเป็นที่ประจักษ์ทั้งคำพูดและการกระทำของพระพุทธเจ้า ปัญจวัคคีย์จึงเชื่อและยอมเป็นพระสาวก จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ ปัญญา มีความเป็นไป 2 ทาง คือ (1) เป็นเบื้องต้นของปฏิบัติเพื่อค้นหาความจริง (2) อาจทำให้เสียเวลาในการแสวงหาความจริง จนนำไปสู่การไม่ประสบความสุขตามที่ตัวเองมุ่งหวัง

2. การใช้เหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา การใช้เหตุผลนี้เริ่มมาตั้งแต่ครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ซึ่งในเบื้องต้นเป็นการใช้เหตุผลในระดับความคิด โดยพระองค์พิจารณาทบทวนปฏิจกสมุปบาทแบบอนุโลมและปฏิโลม การพิจารณาปฏิจกสมุปบาทอย่างนี้เป็นความคิดในเชิงเหตุผล โดยที่อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร และสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ... จนกระทั่งถึงชาติเป็นปัจจัยให้เกิด ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส การพิจารณาปฏิจกสมุปบาทแบบอนุโลมทำให้ทราบสาเหตุแห่งทุกข์ตลอดสาย ในการพิจารณาแบบปฏิโลม พิจารณาว่า เพราะอวิชชาดับไม่เหลือด้วยวิราคะ(มรรค) สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ จนกระทั่งถึงเพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ เมื่อพิจารณาทั้งอนุโลมและปฏิโลมแต่ละครั้งเสร็จแล้วทรงเปล่งอุทานว่า “เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไปเพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ”

อุทานคานานี้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ความสงสัยทั้งปวงสิ้นไปเพราะรู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ โดยพระบาลีท่านใช้คำว่า “ยโต ปชานาติ สเหตุมม” ต่อมาในเวลามัชฌิมาภคัมปิตรกพิจารณาทบทวนปฏิจกสมุปบาทเหมือนเดิม แต่คราวนี้ทรงเปล่งอุทานว่า “เมื่อใดแล...(เหมือนคานาแรก) เมื่อนั้น (เหมือนคานาแรก)เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย” พระบาลีบทสุดท้ายของคานานี้ มีว่า “ยโต ขย ปจฺจยาณํ อเวทิต” และในเวลา

ปัจฉิมยาม พระองค์ทรงพิจารณาปัจจุสมุปปาทอีก แล้วทรงเปล่งอุทานว่า “เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏ แก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดการและเสนาเสียได้ดุจพระอาทิตย์อุทัยขึ้น สาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสวฉะนั้น”

จะเห็นได้ว่า การพิจารณาปัจจุสมุปปาทแบบอนุโลมและปฏิโลม แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดในเชิงเหตุผลของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการคิดเชิงเหตุผลที่บริสุทธิ์ เพราะรู้แจ้งในธรรม รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุแห่งธรรม รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลายและแสงสว่างแห่งปัญญาก็เกิดขึ้นดุจพระอาทิตย์อุทัยฉะนั้น

เมื่อความคิดของพระศาสดาผู้ตรัสรู้แจ้งแห่งสัจธรรมมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลอย่างนี้ จึงมีผลทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปในเชิงเหตุผล จะเห็นได้จากการเริ่มประกาศศาสนาแก่พระปัญจวัคคีย์ พระองค์ทรงเริ่มใช้วิธีการประกาศในเชิงเหตุผลทันที

4. วิเคราะห์การใช้เหตุผลในธรรมบทเรื่องมัญญุณทลี

ธรรมบทเรื่องมัญญุณทลีเป็นเรื่องของเศรษฐีขึ้นเฝียวที่มีบุตรชายอยู่คนเดียว แม้ว่าเศรษฐีจะมีจิตใจรักบุตรชายเพียงใด แต่ด้วยความตระหนี่ของตนเอง ต่อมาพราหมณ์คิดว่าจะทำตุ้มหูให้ลูก แต่ก็กลัวว่าถ้าไปจ้างช่างทองทำให้ก็ต้องเสียค่าบำเหน็จให้แก่ช่าง จึงลงทุนบุทองทำตุ้มหูด้วยตนเองจนสำเร็จเป็นตุ้มหูเกลี้ยงๆ ไม่มีลวดลายและให้ตุ้มหูนี้แก่บุตรชาย เพราะเหตุนี้ บุตรของพราหมณ์จึงถูกเรียกว่า มัญญุณทลี ที่แปลว่า ผู้มีตุ้มหูอันเกลี้ยง ต่อมาเมื่อบุตรชายเป็นโรคผอมเหลือง ด้วยกลัวว่าจะเสียเงินเสียทองในการรักษาบุตรชายเยอะพราหมณ์จึงเที่ยวถามหมอต่างๆ เรื่องยารักษา จากนั้นก็พยายามให้ลูกชายกินเองสุดท้ายลูกชายอาการหนักพราหมณ์เรียกหมอมารักษาบุตรชาย เมื่อหมอมาดตรวจอาการแล้วเห็นว่าไม่มีทางรักษาได้ จึงไม่รับรักษาพราหมณ์เห็นลูกอาการหนักจึงให้ลูกนอนอยู่ที่นอกบ้าน พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดลูกชายของพราหมณ์ด้วยทรงเล็งเห็นว่าถ้าลูกชายของพราหมณ์คนนี้ได้เห็นพระองค์แล้วจะทำจิตเลื่อมใสและเมื่อเสียชีวิตไปแล้วก็สามารถไปเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ได้ และเมื่อลูกชายของพราหมณ์ได้เห็นพระพุทธเจ้าแล้วก็เลื่อมใสและเสียชีวิตลง ด้วยจิตที่เลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้าก่อนเสียชีวิตทำให้ลูกชายของพราหมณ์ไปเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ ส่วนพราหมณ์เมื่อลูกชายตายแล้ว ก็เที่ยวร้องคร่ำครวญถึงลูกชาย ทำให้เทพบุตรลูกชายต้องการที่จะช่วยพ่อให้พ้นทุกข์จึงแปลงกายเป็นมัญญุณทลีมานั่งร้องไห้ให้พราหมณ์เห็น พราหมณ์เห็นเขาแล้ว จึงคิดว่า “เราร้องไห้เพราะโศกถึงบุตร ก็มาณพนั้นร้องไห้ต้องการอะไรเล่า? เราจะถามเขาดู” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะถาม ได้กล่าวคาถานี้ว่า

“ท่านตกแต่งแล้ว เหมือนมัญญุณทลี มีภาระ
คือระเบียบดอกไม้ มีตัวฟุ้งด้วยจันทน์เหลือง,
กอดแขนทั้งสองคร่ำครวญอยู่ ในกลางป่าช้า,
ท่านเป็นทุกข์อะไรหรือ?”

มาณพกล่าวว่า

“เรือนรถ ทำด้วยทองคำ ผุดผ่อง เกิดขึ้นแล้ว
แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหาความสุขของมันยังไม่ได้

ข้าพเจ้าจักยอมเสียชีวิต เพราะความทุกข์นั้น.”

ที่นั่น พราหมณ์ได้พูดกะเขาว่า

“พ่อมานพผู้เจริญ คู่ล้อของม้านั้น จะทำด้วย
ทองคำก็ตาม ทำด้วยแก้วก็ตาม ทำด้วยโลหะก็ตาม
ทำด้วยเงินก็ตาม ท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด,
ข้าพเจ้าจะรับประกันให้ท่านได้คู่ล้อ (ของม้าน).”

มานพได้ฟังคำนั้น คิดว่า“พราหมณ์ผู้นี้ ไม่ทำยาให้แก่บุตรแล้ว ครั้นมาเห็นเรารูปร่างคล้ายบุตร ร้องให้
อยู่ ยังพูดว่า ‘เราจะทำล้อรถซึ่งทำด้วยทองคำเป็นต้นให้’, ช่างเถิด เราจักแกล้งแกล่น” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า
“ท่านจะทำคู่ล้อให้แก่ข้าพเจ้าโตเท่าไร?” เมื่อพราหมณ์นั้นกล่าวว่า “ท่านจะต้องการโตเท่าไรเล่า?”

จึงบอกว่า

“ข้าพเจ้าต้องการด้วยพระจันทร์ และพระอาทิตย์
ทั้งสองดวง ท่านอันข้าพเจ้าขอแล้ว โปรดให้พระจันทร์
และพระอาทิตย์ทั้งสองนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด.”

มานพนั้นกล่าวซ้ำแก่เขาว่า

“พระจันทร์และพระอาทิตย์ ส่องแสงเป็นคู่กัน
ในวิถีทั้งสอง รถของข้าพเจ้าทำด้วยทองคำ ย่อมงาม
สมกับคู่ล้ออันนั้น.”

ลำดับนั้น พราหมณ์พูดกับเขาว่า

“พ่อมานพ ท่านผู้ปรารถนาของที่ไม่ควรปรารถนา
เป็นคนเขลาแท้ๆ, ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านจักตายเสียเปล่า
จักไม่ได้พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสองเลย.”

ลำดับนั้น มานพจึงพูดกะพราหมณ์นั้นว่า “ก็บุคคลผู้ร้องให้ เพื่อต้องการสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ เป็นคนเขลา
หรือว่าบุคคลผู้ร้องให้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งไม่ปรากฏอยู่ เป็นคนเขลาเล่า?” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

“แม้ความไปและความมา ของพระจันทร์
และพระอาทิตย์ก็ปรากฏอยู่ ชาติคือวรรณะแห่ง
พระจันทร์และพระอาทิตย์ ก็ปรากฏอยู่ในวิถีทั้ง
สอง (ส่วน) ขนที่ทำกาละ ละไปแล้ว ใครก็ไม่แล
เห็น บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่ในที่นี้
ใครจะเป็นคนเขลาว่ากัน.”

พราหมณ์สดับคำนั้นแล้ว กำหนดได้ว่า “มานพนี้พูดถูก”

จึงกล่าวว่า

“พ่อมานพ ท่านพูดจริงทีเดียว, บรรดาเราทั้งสอง
ผู้คร่ำครวญอยู่ (ในที่นี้) ข้าพเจ้าเองเป็นคนเขลาว่า,

ข้าพเจ้าอยากได้บุตรที่ทำกาละแล้วคืนมา เป็นเหมือน
ทารกร้องไห้อยากได้พระจันทร์” ดังนี้แล้ว
เป็นผู้หายโศก เพราะถ้อยคำของมาณพนั้น,

จากเหตุการณ์ในเรื่องมัจจุรณทลีสเมื่อนำมาวิเคราะห์ด้วยความเป็นเหตุเป็นผลในทางพระพุทธศาสนา
แล้วจะเห็นว่าเหตุผลที่ปรากฏในเรื่องมัจจุรณทลีสเป็นเหตุผลในระดับโลกียะและเมื่อวิเคราะห์โดยใช้หลักการใช้
เหตุผลทั่วไปแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าบทสนทนายระหว่าง มาณพ(มัจจุรณทลีสเทพบุตร) กับ พราหมณ์ (เศรษฐี
เหนียว) การใช้เหตุผลในบทสนทนานี้ เป็นการใช้เหตุผลในรูปแบบ “อุปนัย” ซึ่งหลักการใช้เหตุผลแบบอุปนัย
เริ่มจากหลักความจริงเฉพาะอย่าง นำไปสู่หลักความจริงสากล หรือหาความจริงจากหน่วยย่อยไปหาหน่วยใหญ่
จากกลุ่มตัวอย่างบางกลุ่มเพื่อต้องการทราบภาพรวมของกลุ่มใหญ่ เช่น เราต้องการรู้ว่า “การร้องไห้ถึงคน
ทั้งหมดที่ตายและถูกฝังศพไปแล้วจะไม่ทำให้คนตายฟื้นคืนชีพได้ จริงหรือไม่” จากการเฝ้าสังเกตเห็นการร้อง
ไห้ถึงคนตายที่ถูกฝังศพไปแล้วของคนจำนวนหนึ่ง ไม่ปรากฏเห็นว่าคนตายที่ถูกฝังศพไปแล้วฟื้นคืนชีพได้เลย
เป็นการแสดงให้เห็นว่า “การร้องไห้ถึงคนทั้งหมดที่ตายและถูกฝังศพไปแล้วจะไม่ทำให้คนตายฟื้นคืนชีพได้
เป็นเรื่องจริง” อย่างกรณีตัวอย่างการสนทนายระหว่าง มาณพ(มัจจุรณทลีสเทพบุตร) กับ พราหมณ์ (เศรษฐี
เหนียว) จะเห็นว่าข้าพเจ้าหลักการใช้เหตุผลในรูปแบบของ “อุปนัย” คือ ได้เริ่มจากหลักความจริงเฉพาะอย่าง
นำไปสู่หลักความจริงสากล หรือหาความจริงจากหน่วยย่อยไปหาหน่วยใหญ่ เช่น การร้องไห้ถึงคนทั้งหมดที่
ตายและถูกฝังศพไปแล้วจะไม่ทำให้คนตายฟื้นคืนชีพได้ มัจจุรณทลีสคนที่ตายและถูกฝังศพไปแล้วเป็นส่วนย่อย
ซึ่งอยู่ในกลุ่มคนทั้งหมด ดังนั้น การร้องไห้ของพราหมณ์ ถึงมัจจุรณทลีสที่ตายและถูกฝังศพไปแล้วจะไม่ทำให้
คนตายฟื้นคืนชีพได้ เป็นต้น

แม้คำสนทนาของพราหมณ์กับเทพบุตรที่บอกว่าการร้องไห้อยากได้พระจันทร์และพระอาทิตย์ที่ยัง
มองเห็นอยู่ยิ่งดีกว่าพราหมณ์ที่ร้องไห้หาบุตรชายที่ตายแล้วและไม่รู้ว่าอยู่ที่ใด เหตุการณ์ของบทสนทนาครั้งนี้
ผู้เขียนก็เห็นว่าเป็นการใช้เหตุผลแบบอุปนัยเช่นเดียวกัน ตัวอย่างการใช้เหตุผลสามารถเทียบเคียงกับการใช้
เหตุผลที่ได้นำเสนอไว้แล้วก่อนหน้านี้ได้เลย

5. บทสรุป

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเหตุผลหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถอธิบายให้เข้าใจได้ด้วย
กระบวนการแห่งเหตุและผล การศึกษาเกี่ยวกับการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการ
การดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี กล่าวคือสามารถนำไปเป็นหลักคิดและตัดสินใจในปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ เช่น
เกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของการทำกรรมและผลของกรรม การใช้เหตุผลทั่วไปมีทั้งแบบนิรนัยและอุปนัย
การใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนามีทั้งการใช้เหตุผลในระดับโลกียะและระดับโลกุตระ การใช้เหตุผลในธรรมบท
เรื่องมัจจุรณทลีสเป็นการใช้เหตุผลในระดับโลกียะซึ่งผลของการใช้เหตุผลไตร่ตรองตามสภาพเป็นจริงที่
พราหมณ์ประสบทำให้พราหมณ์มีความเข้าใจที่ถูกต้องและหันมานับถือพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2538). **ตรรกศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน และคณะ. (2550). **การใช้เหตุผล : ตรรกวิทยาเชิงปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน. (มปป.). **ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน**. แปลโดย เสน่ห์ จามริก. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.